

УДК 378.3:001.895(045)

Лілія РЕБУХА

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільського національного економічного університету,
м. Тернопіль, Україна
e-mail: L_Rebukha@ukr.net*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті актуалізовано проблему фундаменталізації професійної освіти, що спрямована на забезпечення професійної гнучкості майбутніх фахівців впродовж життя, поєднання вищої освіти і науки та розробку ефективних дослідницько-освітніх технологій. Вказано на важливість методологічних підходів до фундаменталізації освіти майбутніх соціальних працівників, які слугують сукупністю провідних способів отримання ними сучасних знань. Схарактеризовано гносеологічний, системний, комплексний, особистісний та діяльнісний підходи, зреалізування яких сприяє успішному усвідомленню студентами сутності соціальної роботи і бачення себе як професіонала в цій професії.

Ключові слова: майбутні соціальні працівники, фундаменталізація професійної підготовки, методологічні підходи до фундаменталізації освіти.

Нині фундаменталізація освіти спрямована на поглиблення теоретичної, загальноосвітньої та загальнонаукової підготовки студентів, продукує універсальні форми засвоєння знань, розвиток творчого мислення та сприяє успішній професіоналізації майбутніх фахівців. Завдяки спеціально спроектованому змістовому наповненню навчальних дисциплін фундаменталізація професійної підготовки формує у студентів фахові компетенції, які уможливають здатність до самоосвіти, вміння ефективно використовувати на практиці фундаментальні знання та віднаходити особистісні механізми саморозвитку й вчинково-діяльнісного самовдосконалення.

Нові тенденції до фундаменталізації професійної освіти соціальних працівників направлені на створення інноваційних освітніх програм; перехід на підготовку фахівців широкого профілю; оволодіння метазнаннями та метадіяльністю; посилення наукового потенціалу професійних навчальних закладів, що включає обов'язкове залучення студентів до наукової та науково-дослідної роботи; теоретико-методологічну підготовку студентів, ціленаправлену на освоєння студентами професійних умінь та унормованих навичок у процесі розв'язання ситуативних задач, а також мисленнєве проектування і конструювання результативної фахової діяльності [6; 7, 32–35].

Відповідно фундаменталізація університетської освіти формує в майбутніх соціальних працівників методологічно важливі, інваріантні знання,

що забезпечують оптимальне сприйняття цілісної наукової картини світу й активне освоєння та створення фахово-зорієнтованих, науково-інтегративних соціальних технологій. При цьому досягнення високого рівня професійної мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці забезпечується широтою підготовки фахівців, підґрунтям якої слугують фундаментальні знання природничо-наукового, соціально-гуманітарного та загально-професійного спрямування. На основі вище викладеного актуалізуємо проблему, пов'язану з цілісним формотворенням системи фундаменталізації професійної підготовки як результату реалізації загальнонаукових підходів до професіоналізації майбутніх соціальних працівників.

Теоретичний аналіз наукових публікацій, які висвітлюють проблеми фундаменталізації освіти, показує, що її впровадження у навчальний процес пояснювали з різних позицій. Так, представники першого підходу (О. Безпалько, В. Безрукова, В. Бех, Р. Вайнола, І. Гавриш, А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Толстоухова та ін.) вважають, що формування професійно-культурних основ підготовки майбутнього фахівця тісно пов'язане із залученням до навчання студентів різних видів підготовки: людинознавчої, світоглядної, інформаційної, професійно-мовної, національно-культурної, креативної, методологічно-рефлексивної, соціально-правової, морально-виховної, професійно-мобільної та ін., які безпосередньо спрямовані на особистісну мотивацію до отримання якісної університетської освіти.

Науковці іншого підходу (С. Гончаренко, О. Карпенко, Л. Мішик, С. Сисоєва, О. Теплицький, Я. Фруктова, та ін.) велике значення надавали системній і класифікаційній підготовці, що передбачає формування у майбутніх соціальних працівників метазнань як універсальних форм засвоєння професійно-зорієнтованого знання на основі вивчення філософії, соціології, логіки, математичної статистики та дисциплін циклу професійної підготовки, успішне вивчення яких дозволяє підвищити продуктивність практичного зреалізування фундаментальних знань за допомогою інтеграції інноваційно-освітніх технологій.

Дотримуючись третього підходу, науковці (І. Бардус, О. Бегаль, О. Безпалько, О. Дубасенюк, Н. Завидівська, І. Зверева, І. Мельничук, Л. Романовська, С. Семеріков, Т. Семігіна та ін.) описують проблеми фундаменталізації вищої освіти відповідно до підготовки фахівців за спеціальностями з урахуванням таких видів підготовки як педагогічна, здоров'язбережувальна, інформатична, економічна, математична, екологічна тощо.

Водночас в наукових доробках вчених (В. Бабак, В. Баранівський, І. Козубовська, Е. Лузік, І. Мигович, В. Покась, А. Фурман, Р. Чубук, С. Шепелюк, О. Язвінська, О. Янкович та ін.) наголошено на інтегративній ролі соціального працівника в сучасному суспільстві, у якій важливе значення відводиться:

- розумінню соціальної роботи як інтегративно-діяльнісного процесу;
- аналітичному мисленню, що здатне критично оцінити об'єкти і проблеми шляхом їх схарактеризування на основі поглиблених знань, отриманих в процесі фундаменталізації освіти;
- готовності поповнювати свої знання впродовж професійної діяльності, умілій адаптації до змін соціального середовища та ринку праці.

Аналізуючи останні дослідження з проблематики фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, можна зробити висновок про важливість проведення поглибленого аналізу методологічних підходів дослідження соціальної роботи як фахової діяльності. Тому метою статті є схарактеризування методологічних підходів до фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

За сучасних умов функціонування навчального закладу фундаменталізація освіти спрямована на системне і комплексне збагачення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами розвитку творчо-професійного мислення, які забезпечують високий рівень практико-зорієнтованих знань випускників університету та їх конкурентоспроможність на ринку праці [1,

165–172]. Ефективність навчання майбутніх соціальних працівників за фундаменталізації професійної підготовки забезпечується умілим застосуванням принципів наступності та універсалізації освіти, яким властивий випереджаючий характер.

Наступність реалізується шляхом узгодження базових знань та набуття відповідних компетенцій в процесі переходу від одного освітнього циклу до іншого (наприклад, коледж – заклад вищої освіти – заклад післядипломної освіти). Даний принцип спрямований на отримання безперервної загальноосвітньої і професійної освіти й визначається наступністю та інтеграційною спрямованістю освітніх циклів усіх ступенів освіти відповідно до державних стандартів. Проте, універсалізація освіти забезпечується не енциклопедичністю знань, а чітко спроектованим змістовим наповненням навчальних дисциплін, що передбачають заміну вузькопрофесійної підготовки на ефективне і безперервне навчання впродовж життя [5, 13–18]. Зазначена універсалізація до фундаменталізації професійної підготовки цілеспрямована на формування різносторонніх знань студентів і способів їх професійної діяльності. Для неї характерна спільна, системно-творча діяльність викладачів і студентів, що виявляється в процесі вивчення студентами теорії соціальної роботи, зреалізуванні практичних умінь і навичок та виконанні наукової та навчально-дослідної роботи.

Таким чином, фундаменталізація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників за університетської освіти:

- забезпечує професійну гнучкість майбутніх фахівців впродовж усього професійного життя згідно вимог ринку праці;
- уможливлює поєднання вищої освіти і науки, що спрямоване на спільну розробку інноваційних дослідницько-освітніх технологій;
- готує фахівців з потужною фундаментальною та методологічною підготовками, так як нині університет є центром науки, культури й освіти;
- пропонує цілісну освіту, направлену на інтеграцію дисциплін професійного спрямування в єдиний цикл (єдність цільових, методологічних та методичних установок в побудові навчальних дисциплін, спільність об'єкта дослідження та тощо).

Ефективність фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників визначається обґрунтованою методологією розв'язання існуючих проблем, яка послуговується науковими підходами, що слугують сукупністю провідних способів отримання сучасних знань за фундаменталізації університетської освіти [4, 70–72].

Нами виокремлені п'ять основних методологічних підходів до аналізу фахової соціальної роботи (див табл. 1). Так, гносеологічний підхід базується на теорії пізнання, результатом якого є нове знання, яке здатне постійно поглиблюватися, розширюватися та удосконалюватися в ході активної взаємодії об'єкта та суб'єкта навчання. Водночас процес пізнання не переводить об'єктивне в суб'єктивне, а перепроводжує зовнішньо-об'єктивне знання в площину суспільно-значимої суб'єктивності й проявляється у зовнішньому досвіді суспільства, а саме в практиці соціального працівника. Нові тенденції у реалізації гносеологічного підходу спрямовані на взаємозв'язок методології наукового пізнання з ціннісними суспільними орієнтирами та умілим застосуванням інноваційних прийомів та методів пізнавальної діяльності майбутнім соціальним працівником, який часто означається як «колективний суб'єкт» наукового пізнання [2, 105–106].

Важливість системного підходу полягає у вивченні об'єкта як неподільного цілого, що завжди упорядкований та структурно організований.

Наукова цінність цього підходу полягає у розробці методів дослідження та конструюванні складно-організованих об'єктів як систем, що ма-

ють свої особливості. Оскільки всяка переміна властивостей одного з елементів викликає зміни в інших компонентах, а, відтак, і в усій системі. Виникнення нових зв'язків між елементами призводить до утворення інтегративних властивостей окремих компонентів, тому важливо виокремити особливі системотвірні відношення даної системи. Суб'єкти та об'єкти соціальної роботи розглядаються у взаємодії з характерною для даної професії взаємозумовленістю та взаємопов'язаністю, як елементи структурованого єдиного цілого, що поєднує три системи: теорію соціальної роботи, практико-зорієнтовану діяльність фахівця соціальної роботи та педагогічну систему фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Комплексний підхід передбачає інтеграцію знань з соціально-психологічної, педагогічної, наукової, освітньо-професійної й інших систем, які направлені на ефективну професіоналізацію майбутніх соціальних працівників та посилення ролі міждисциплінарно-комплексних підходів до професійно-зорієнтованої підготовки фахівців соціальної сфери. Даний підхід направлений на сприяння соціальній роботі використовувати теорію, методи дослідження, методика, діагностичний

Таблиця 1 – Сутність та характеристика методологічних підходів до фундаменталізації професійної освіти майбутніх соціальних працівників

№ п/п	Методологічні підходи	Сутність методологічних підходів	Загальна характеристика методологічних підходів
1	Гносеологічний	Аналізує пізнання як активне відображення світу суб'єктом та слугує складно структурованим, діалектичним, соціокультурно-зумовленим процесом діяльно-творчого віддзеркалення дійсності під час відтворення індивідом соціально-історичної практики	Спрямовує на використання в соціальній роботі форм і методів наукового пізнання, їх вивчення, зіставлення, віднаходження спільностей в соціально-історичних особливостях суспільних процесів, що впливає на встановлення, визначення специфіки і тенденцій закономірностей пізнавального розвитку
2	Системний	Зображає світоглядний рівень дослідження, є універсальним методом пізнання, технологією дослідження, створює умови для послідовних та стабільних наукових пошуків	Розглядає соціальну роботу і підготовку соціальних працівників на рівні «викладач – студент» та «соціальний працівник – клієнт» як цілісну систему в межах вивчення соціальних процесів, соціально-психологічних проявів особистості, сфери спілкування, групових процесів, взаємодій тощо
3	Комплексний	Виявляє багатоаспектні, багатофакторні та різномірні онтологічні детермінанти і складові; орієнтує на комплексність досліджень для створення цілісних інтегративних знань про людину	Відображає інтеграцію знання про закономірності становлення і механізми динамічних змін у виконавчій сфері соціальної роботи та розвитку майбутнього соціального працівника під час професійної підготовки як суб'єкта професійної діяльності
4	Особистісний	Позначає включеність суб'єкта в соціальні зв'язки та взаємини й означає людину як соціокультурну реальність; розглядає творчу діяльність фахівця як особливу якість людини	Передбачає підготовку майбутніх соціальних працівників на основі особистісно-орієнтованого навчання та вказує на важливість побудови професійних взаємодій на основі гуманного суб'єкт-суб'єктного співробітництва
5	Діяльнісний	Акцентує увагу на основних положеннях щодо професійної діяльності, яка є процесом, механізмом, результатом та формою прояву	Уможливує перехід соціального працівника з позиції уявно можливого в практичну діяльну позицію; спричинює перебудову внутрішньої та зовнішньої картин професійних дій і, відповідно, до формування суб'єкта діяльності – майбутнього фахівця

інструментарій та понятійно-категорійний апарат таких навчальних дисциплін як: філософія, історія, соціологія, економіка, культурологія, педагогіка, психологія, юриспруденція та ін., трансформування яких у діяльність соціального працівника сприяє наданню конкретної допомоги людині, що потрапила в непередбачено-складну ситуацію в суспільстві.

Особистісний підхід відображає плив соціальних факторів на розвиток особистості, становлення якої не обходиться без її суб'єктивного світу, що є результатом самостійної внутрішньо-особистісної роботи індивіда. В процесі сприйняття, а відтак занурення професійної інформації у внутрішній світ особистості вона проходить шлях від освоєння до привласнення, а згодом і до особистісного вивільнення у практичній діяльності. Тому особистість слугує суб'єктом пізнання й активно впливає на перетворення світу. У процесі фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників особистісний підхід зреалізовується на засадах поглибленого врахування внутрішньо-індивідуальних потреб і потенцій студентів, де особистість майбутнього фахівця розглядається як відносно стійка система соціально значущих та індивідуальних рис. Ці риси-характеристики виникають в процесі професіоналізації соціального працівника і є наслідком власних індивідуальних практик соціальної взаємодії в навчальній аудиторії.

Зреалізування особистісного підходу в підготовці майбутніх соціальних працівників передбачає його поєднання з діяльнісним підходом, в основі якого лежить твердження про важливість діяльності для особистості. В процесі діяльнісного

вчинення фахівець стає суб'єктом пізнання та цілеспрямовано впливає на перетворення об'єктивної дійсності. Відповідно в структурі діяльності виділяються суб'єктивний та об'єктивний компоненти. До першого віднесемо цілепокладальний суб'єкт, а до другого – предмет особистісно-неповторної діяльності соціального працівника.

Набуття студентами вмінь та навичок, необхідних для професійної діяльності, зумовлений опертям як на результати теоретичної і практичної підготовки, так і на особистісні моделі образного сприйняття результатів професійної діяльності. Змістове наповнення цих моделей залежить від особистого бачення фахівця в професії, сформованих у нього професійних цінностей та об'єктивної самоідентифікації. Отож, з метою фундаменталізації освіти процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників направлений на оволодіння студентами ефективними способами проектування й апробації виконання фахової діяльності винятковим, особистісним способом у змодельованих професійно-проблемних ситуаціях.

Узагальнюючи результати проведеного в рамках статті дослідження висновуємо, що реалізація зазначених підходів до фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників спирається на компетентнісне усвідомлення студентами сутності соціальної роботи і бачення себе як професіонала в цій професії. Перспективним напрямом наших подальших розвідок буде більш ґрунтовний розгляд аксіологічного, акмеологічного та синергетичного підходів, які тісно взаємопов'язані між собою і які чинять вплив на професіоналізацію майбутніх соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Фундаменталізація професійної освіти. Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр., укр.-пол. : щорічник. 2006. Т. 8. С. 165–173.
2. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ірина Миколаївна Мельничук ; ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2011. 585 с.
3. Покась В. П., Фруктова Я. С. До проблеми фундаменталізації змісту педагогічної освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. 2013. №. 19. С. 70–74.
4. Ребуха Л. З. Поліфункціональна діяльність соціального працівника як складова сутності соціальної роботи. Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич. №1 (144). 2017. С. 55-59.
5. Ребуха Л. З. Сутнісний аналіз рівнів методологування науково-професійної соціальної роботи. Science Rise: Pedagogical Education. №2 (10). 2017. С. 13-18.
6. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
7. Язвінська О. М. Проблема професійної мобільності сучасного фахівця в контексті фундаменталізації професійної підготовки. Вісник національного транспортного університету. 2011. № 24 (1). С. 32–36.

References

1. Goncharenko, S. U. (2006). *Fundamentalizatsiia profesii noi osvity* [Fundamentalization of vocational education]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiya*: pol.-ukr., ukr.-pol.: shchorichnyk. 8, pp. 165–173 [in Ukrainian].
2. Melnychuk, I. M. (2011). *Teoriia i metodyka profesii noi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnologii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions] (Doctoral thesis, Ternopil'skyi natsionalnyi pedagogichnyi universytet imeni Volodymyra Gnatyuka) [in Ukrainian].

3. Pokas, V. P., Fruktova, Ya. S. (2013). *Do problemy fundamentalizatsii zmistu pedahohichnoi osvity* [To the problem of fundamentalization of the content of pedagogical education]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia, (19), pp. 70-74 [in Ukrainian].
4. Rebukha, L. (2017). *Polifunktsionalna diialnist sotsialnoho pratsivnyka yak skladova sutnosti sotsialnoi roboty* [Polyfunctional activity of a social worker as a component of the essence of social work]. Youth and the market, (1), pp. 55-59. [In Ukrainian].
5. Rebukha, L. Z. (2017). *Sutnisnyi analiz rivniv metodolohuvannia naukovo-profesiinoi sotsialnoi roboty* [Essential analysis of the levels of methodology of scientific and professional social work]. Science Rise: Pedagogical Education, 2(10), pp. 13-18 [in Ukrainian].
6. Furman, A. V. (2016). *Idea i zmist profesiinoho metodolohuvannia: monohrafiia* [The idea and content of professional methodology: monograph]. Ternopil: TSEU. 378 p. [In Ukrainian].
7. Iazvinska, O. M. (2011). *Problema profesiinoi mobilnosti suchasnoho fakhivtsia v konteksti fundamentalizatsii profesiinoi pidhotovky* [The problem of professional mobility of a modern specialist in the context of fundamentalization of professional training]. Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu, 24 (1), pp. 32-36 [in Ukrainian].

Ребуха Л. З. Методологические подходы к фундаментализации профессионального образования будущих социальных работников

В статье актуализировано проблему фундаментализации профессионального образования, которая направлена на обеспечение профессиональной гибкости будущих специалистов в течение жизни, сочетание высшего образования и науки та разработку эффективных образовательно-исследовательских технологий. Указано на важность методологических подходов к фундаментализации образования будущих социальных работников, служащих совокупностью ведущих способов получения ими современных знаний. Охарактеризованы гносеологический, системный, комплексный, личностный и деятельностный подходы, реализация которых способствует успешному осознанию студентами сущности социальной работы и видение себя как профессионала в этой профессии.

Ключевые слова: будущие социальные работники, фундаментализация профессиональной подготовки, методологические подходы к фундаментализации образования.

Rebukha L. Z. Methodological approaches to the fundamentalization of professional education of future social workers

The problem of the fundamentalization of professional education, directed at providing the professional flexibility of future professionals throughout life, the combination of higher education and science and the development of effective research-educational technologies, is actualized in the article. The problems of fundamentalization of education in the works of scientists, which pointed to the integrative role of a specialist in modern society and the importance of forming of universal, professionally oriented meta-knowledge, which are characterized by a proactive character, in the future social workers, are highlighted.

The purpose of the research and the significance of methodological approaches to the fundamentalization of education of future social workers, which serve as a set of leading methods of obtaining modern knowledge, are substantiated. The epistemological, systematic, complex, personal and active methodological approaches, implementation of which contributes to successful comprehension of the essence of social work and the vision of oneself as a professional in this profession by students, are identified and characterized. Substantial filling of methodological approaches is carried out and their general characteristics, in which the acquisition of the skills and abilities necessary for professional activity by students is conditioned by the effective theoretical and practical training and personal model of perception of professional activity, are described.

It is concluded that the implementation of the above mentioned methodological approaches to the fundamentalization of the professional education of future social workers is based on the competent knowledge of the students about the essence of social work and the perception of themselves as a professional in this profession.

Key words: future social workers, fundamentalization of professional training, methodological approaches to the fundamentalization of education.